

УДК 340.1:316.3(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1189314>

Н.О. БОНДАРЕНКО,

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Київського національного торговельно-економічного університету,
кандидат юридичних наук,
м. Київ, Україна; e-mail: bondarenko.natalia@ukr.net;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9370-301X>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

N.O. BONDARENKO,

Ass. Professor, Chair of General Law Disciplines,
Kyiv National University of Trade and Economics, Ph.D. in Law,
Kijiv, Ukraine; e-mail: bondarenko.natalia@ukr.net;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9370-301X>

CIVIL SOCIETY IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT

У Декларації «Про державний суверенітет» 1990 року, Акті незалежності 1991 року, Конституції України 1996 року проголошені засади формування та розвитку громадянського суспільства в нашій державі. Актуальність дослідження з даної проблематики обумовлена суперечливими взаємозв'язками громадянського суспільства з державою в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, а курс України до євроінтеграції вимагає вдосконалення правових засад його розвитку.

Історичні аспекти розвитку громади та правової держави в Україні на початку ХХ століття досліджували В. Винниченко [1], М. Грушевський [2], Д. Донцов [3] В. Липинський [4]. Складність політичних і геополітичних змін викликали розмаїття теоретичних пошуків діячів українського відродження, що здійснювались у націонал-демократичному, консервативному, націоналістичному напрямках. За радянських часів важливим етапом у розвитку теорії громадянського суспільства стала діяльність шістдесятників (Л. Танюка, І. Драча, М. Вінграновського, І. Світличного, А. Горської) [5], дисидентів (В. Стуса, І. Дзюби, В. Чорновола) [6] та правозахисників (М. Руденко, О. Бердника, П. Григоренка, І. Кандиби, Л. Лук'яненка, М. Матусевича, О. Тихого) [7].

Після проголошення незалежності України українські дослідники (С. Борматова, Д. Горелов, Г. Демиденко, А. Єрмолаєв, О. Корнієвсь-

кий, О. Скакун, Ф. Шульженко) стали активно обговорювати проблему громадянського суспільства, про що свідчить невпинне зростання наукових публікацій з цієї проблематики [7–9; 11–13]. Але виявлення стану інституцій громадянського суспільства вимагає постійного моніторингу з метою виявлення проблем, що ускладнюють процес його розбудови. Тому мета статті полягає у здійсненні історико-правового дослідження; з'ясуванні процесів становлення громадянського суспільства на території України, його взаємовідносин з державою на основі праць українських державних діячів ХХ століття, щоби визначити вплив політико-правової думки на здобуття незалежності та розвиток громадянського суспільства в нових політичних реаліях.

На сьогодні гостро постала проблема виробити критичний підхід до оцінки історичних процесів в Україні та визначити перспективні засади розвитку нашої держави. Ще давньокитайська політична доктрина сформулювала думку про те, що жодна влада не зможе втриматись без довіри народу [8, с.22]. Отже, без ініціативи народу можливості влади є обмеженими. Тому, влада має сприяти встановленню громадянського суспільства, тобто такої системи, що взаємодіє у межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх добровільно сформованих об'єднань, котрі знаходяться у взаємовідносинах солідарності та конкуренції, поза безпосереднім

втручанням держави, що покликана створювати умови для їх вільного розвитку [9, с.63]. Розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення на них державного впливу. Україна наразі є перехідним суспільством, що, з одного боку, зміцнює регульовальну роль держави, а, з іншого боку, підкреслює необхідність наукових розробок щодо визначення шляхів перетворення держави на правову, а перехідного суспільства на громадянське.

XX століття позначилось відродженням ідеї державності України та становленням громадянського суспільства. Діячі національного визвольного руху намагалися осмислити нові політичні реалії, що склалися в Україні, Росії, Європі. В основі їх теоретичних пошуків лежали ідеї їх попередників: Т. Шевченка, М. Костомарова, І. Франка, М. Драгоманова. Б. Кістяківського. Розмаїття теоретичних пошуків української політико-правової думки було викликано небаченою складністю політичних і геополітичних змін, викликаних першою світовою війною, революціями у Східній Європі, зародженням тоталітарних режимів в Росії та Німеччині.

Ідеологом «української справи» став лідер національно-визвольного руху початку XX століття Михайло Грушевський, котрий заявив: «Національна смерть, здавалося, вже віяла над ними. Але народні маси знайшли в себе невичерпну силу відродження, й те ж саме XVIII сторіччя, яке бачило найбільший занепад українського народу після попереднього піднесення, принесло з кінцем своїм основи відродження» [2, с.139]. Він прагнув створити федеративний союз вільних народів замість Російської імперії. Єдиний шлях досягнення поставленої цілі Грушевський вбачає у широкій національно-територіальній децентралізації держави, створенні культурно-національних автономій.

М. Грушевський виходив з того, що основною рушійною силою прогресу суспільства є психологічні зміни: схильність людей до солідарності призводить до утворення держави. Важливою складовою політичного союзу людей він вважає розбудову громадянського суспільства. Соціальну солідарність об'єднаних в націю людей втілює право. Воно гарантується усією сумою соціально-психологічних сил у громадянському суспільстві.

Ідеї Грушевського еволюціонували від автономізму до незалежності. Це підтверджують конституційні акти Центральної Ради, Універсали. Так, у проголошеному 10.06.1917 року I Уні-

версалі встановлювалось: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям». 25.01.1918 року М. Грушевський оприлюднив IV Універсал, що містить історичні рядки: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу». Проголошення незалежності УНР стало переломним етапом у державотворчому процесі. Національно-визвольний рух звільнився нарешті з полону автономістсько-федералістських ідей. В проекті Основного закону УНР Грушевський закладає ідеї поділу влади на три гілки (законодавчу, виконавчу, судову), а Україна мала стати парламентською республікою із широким місцевим самоврядуванням. Однак, через складні зовнішньо- та внутрішньополітичні обставини, вирішити цю проблему діячам ЦР не вдалося. Отже, надбанням політичної програми М. Грушевського стали його підходи до завдання створення громадянського суспільства, правової держави, національної рівноправності.

Разом із М. Грушевським активно відроджував українську державність Володимир Винниченко. У національному питанні він стояв на шляху «революційної демократії» через наділення селян землею, самоврядування на місцях, самоврядування націй. Кінцеву мету цього відродження він вбачає у створенні національної державності за моделлю західноєвропейської соціал-демократії.

В. Винниченко у праці «Відродження нації» стверджував, що здобути власну державність можливо лише за певних умов: врахувати інтереси усіх національностей, які заселяють територію України; спиратися на досвідчених, освічених і національно свідомих людей; пробуджувати в українському народі почуття національної гідності. Останнє ставало історичною ціллю, а державність лише засіб її досягнення. Отже, процес здобуття державності у В. Винниченка встає національно пробуджуючим та відроджуючим фактором [1, с.247].

Теоретичні розрахунки діячів Центральної Ради засвідчили непослідовність їх дій в здійсненні соціально-економічних перетворень, наївну недооцінку централізованого управління. Пізніше В. Винниченко визнав ці помилки, зробивши висновок, що національне визволення має здійснюватися одночасно з соціальними перетвореннями. Саме народ має стати рушійною силою

революції, а тому треба піти назустріч його одвічним соціально-економічним прагненням [8, с.759].

Державницька концепція В'ячеслава Липинського обґрунтувала політичні засади діяльності гетьманату Павла Скоропадського та визначила роль національної еліти в становленні українців. Так, відповідно його вченню: «Кожночасно національна аристократія мусить мати, крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації. Без цих двох основних прикмет: матеріальної сили і морального авторитету – не має і не може бути національної аристократії. А без національної аристократії – без сильних і авторитетних праведників та організаторів нації в її тяжкій боротьбі за існування – немає і не може бути нації» [4, с.137]. Отже, на його думку, якщо національна аристократія буде мати в очах народу моральний авторитет, то зможе організувати навіть пасивну його частину. В. Липинський виходив з права кожної нації на самовизначення і власну державність. Він відзначав, що український народ є рівним з іншими культурними народами світу, а тому має повне своєю волею вирішувати свою долю. В «Нарисі програми Української демократичної хліборобської партії» (1917) він акцентує, що «тільки українська демократія може стати твердою опорою української національної державної ідеї» [8, с.761].

Консолідуючим класом державності виступає клас хліборобів (селянство): від його об'єднання та організування залежить об'єднання та організування всієї української нації. Цей клас створює новий тип землевласника – воїна-виробника, який захищає державу і збагачує її. Максимальній реалізації прав особистості і громади сприяють широка децентралізація і розвинене місцеве самоврядування. В. Липинський проголошує верховенство закону як єдиного регулятора суспільних відносин, наполягає на відповідальності перед громадянством, що є важливими складовими громадянського суспільства.

Національно визвольні змагання 1917–1920 років завершилися поразкою української демократії, соціальні питання виявилися більш важливими аніж державна незалежність. Ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов серед причин невдалого досвіду відродження української державності і, як підсумок, залишеними невирішеними питання створення громадянського суспільства і повноцінної нації називає: по-перше, «провансальство»: «До цього типового провансальства я зараховую... дивну мішанину з кирило-мефодіївського й драгомановщини – легалістичного українофільства й народництва

з їх крайніми течіями, марксизму й комунізму, з одного боку, «есерівства» і радикалізму – з іншого, нарешті – з правових ідеологій, починаючи від Куліша і кінчаючи неомонархізмом» [3, с.98]. Брак віри, брак волі – головна причина кризи української ідеї.

По-друге, в період 1914–1920 роки стався конфлікт двох цивілізацій, двох політичних, соціальних і культурного релігійних ідеалів, конфлікт Європа – Росія. Більшовизм підтвердив антагонізм двох світів. Україна, на думку Д. Донцова, це європейська країна, а тому у своїй політиці вона має плекати засади західної культури. Отже, європейський вектор нашого розвитку був закладений українським націоналістичним рухом ще на початку ХХ століття.

Тоталітарні режими, що встановилися в Європі, а комунізм в Росії, обмежили можливості української громадськості до кінця осмислити причини поразок та відновити боротьбу. Розбудова громадянського суспільства відтепер ставала центральною ідеєю українських науковців та політиків.

Друга світова війна поставила питання про виживання людства, збереження людини як біосоціальної істоти. Нюрнберзький процес довів, що тоталітарні режими є загрозою миру, людяності, людині. Завершення війни призвело до піднесення демократичних процесів в країнах світу, на тлі котрих в УРСР виникає рух шістдесятництва. Це ознаменувало новий етап у розвитку теорії громадянського суспільства.

У 1959 році в Києві виникає перша організація шістдесятників «Клуб творчої молоді». Її членами були Л. Танюк, І. Драч, М. Вінграновський, І. Світличний, А. Горська, які своєю діяльністю протестували проти заідеологізованості в зображенні дійсності, виступали за відродження рідної мови, піднесення національної самосвідомості, людської гідності. В тому ж році у Львові виникає перша дисидентська організація Українська Робітнича селянська спілка, засновниками якої були Левко Лук'яненко та Іван Кандиба. Платформа організації містила положення про демократизацію суспільно-політичних процесів, а саме, запровадження принципу партійного плюралізму, реальне гарантування і забезпечення прав особистості в державі, розширення сфери вжитку української мови.

Питання рівноправності націй та російського шовінізму стали основними в праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», 1965 року, котра була відповіддю на репресії проти української інтелігенції. У серпні-вересні 1965 року у Києві,

Львові, в Луцьку, Івано-Франківську та Тернополі були заарештовані близько трьох десятків представників національної творчої громадськості. У вересні у Києві під час прем'єри кінофільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» до протестів проти політичних репресій, за встановлення соціальної справедливості закликали Василь Стус, Іван Дзюба та публіцист В'ячеслав Черно-віл. Підсумком такого публічного виступу стала закономірна реакція авторитарної влади: арешти, виключення з членів партії, звільнення з роботи. Ця акція стала тією відправною точкою, коли рух громадянського і культурного опору радянській системі став переростати у рух політичний.

Новим мобілізуючим та ефективним засобом для активізації громадськості й захисту українських національних інтересів стала діяльність Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ). Це була правозахисна організація, заснована М. Руденко, О. Бердником, П. Григоренко, І. Кандибою, Л. Лук'яненко, О. Мешко, М. Матусевичем, Н. Строкатою, О. Тихим. Підставою для утворення цієї організації були постанови про права людини Заключного акту Наради у справах безпеки й співпраці в Європі у Гельсінкі 1975 року. Згідно з основоположною декларацією УГГ її метою було сприяти виконанню в Україні постанов Заклучного акту: сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Декларацією прав людини; домогтися, щоб на всіх міжнародних нарадах з виконання Гельсінських угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією; домогтися акредитування в Україні представників зарубіжної преси з метою вільного обміну інформацією; вивчати факти порушення прав людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, щоб надати тим фактам широкого оприлюднення [10, с.282–284].

В 1988 році Українська Гельсінська група відродилася у формі спілки, котра відпрацювала конкретні засади функціонування, створення громадянського суспільства та незалежної держави, а саме: ліквідація цензури; звільнення політ'язнів, боротьба за дотримання прав людини (встановлення реальної свободи слова, волевиявлення, вільного поширення своїх ідей, створення творчих, наукових асоціацій); досягнення суверенітету України.

Діяльність УГГ та УГС підготували ґрунт для прийняття Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990 року та Акту незалежності України 24.08.1991 року. Відтепер актуаль-

ним стало завдання розвитку громадянського суспільства з метою створення основ правової державності. А для цього стали нагальними кардинальні реформи, зміна політичної частини еліти, стабілізація економіки, розширення соціальної бази політичних партій, підвищення правової культури населення.

Громадянське суспільство являє собою високий рівень стану соціальної системи, що навіть в країнах розвинених демократій не є раз і назавжди досягнутим станом. Процес формування громадянського суспільства є завжди динамічним і потребує громадських зусиль для його підтримки і відтворення в нових формах. У державах з розвинутою демократією організація громадянського суспільства забезпечується: наданням якісних та економічно ефективних соціальних послуг, які ані держава, ані комерційні організації не можуть забезпечити самостійно, шляхом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг; поширення благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням громадянського контролю за владою та проведенням ефективної боротьби із корупцією.

Держави з розвинутою демократією, визнаючи роль громадянського суспільства, системно залучають громадян та їх об'єднання до формування та реалізації державної політики. Це дозволяє, по-перше, звільнити державу від реалізації окремих надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань із збереженням високих соціальних стандартів для населення; по-друге, забезпечити реалізацію публічно-правових рішень, підвищити їхню якість шляхом врахування потреб населення [11, с.3].

Встановлення демократичного режиму не гарантує автоматичного відтворення громадянського суспільства. Між ними відсутня пряма взаємозалежність. Проте, існування громадянського суспільства завжди гарантує відтворення процесів демократизації.

Авторитарний спосіб здійснення політичної влади в Україні гальмує процес розвитку громадянського суспільства, що виявляється у формуванні політичних партій під конкретну посадову особу участь у парламентських чи президентських виборах; лобіювання корпоративних інтересів або інтересів бізнесу; переорієнтація ідеології партій в залежності від ситуації в суспільстві; створення альтернативних демок-

ратичних об'єднань громадян (наприклад «антимайдан»).

До негативних тенденцій стримування розвитку громадянського суспільства в умовах незалежності можна віднести: збереження владою традицій, що існували ще за радянських часів (нав'язування суспільству системи поглядів та ідей окремої правлячої групи; втілення інтересів правлячої еліти у прийнятих нормативних актах); зміна державного курсу у національному, мовному, регіональному, зовнішньополітичному питаннях; поповнення складу державних органів колишніми партійними та комсомольськими керівниками та вихідцями з силових відомств радянських часів; існування керованих владою ЗМІ. Зазначені явища викликають недовіру до влади з боку суспільства, спричиняють правовий нігілізм. Той факт, що мас-медіа мають низький рівень довіри з боку українських громадян підтверджує, що вони не реалізують себе як важливий соціальний інститут громадянського суспільства в Україні. Проте, суспільне невдоволення є проявом здорового «соціального інстинкту» стосовно розвитку медіа у бік об'єктивності, економічної незалежності, соціальної критичності, з тим, щоби вони могли забезпечити реальне відстоювання інтересів народу [12, с.27].

Однією з головних перешкод формування громадянського суспільства в Україні є низький рівень соціальної активності громадян, котрий залишається ситуативним, зорієнтованим на конкретну проблему. Так, у 2004 році найвищою формою соціального протесту громадян проти фальсифікацій виборчого процесу, застосування адміністративного ресурсу став Майдан; в 2013–2014 роках зміна політичного вектору розвитку економіки породила Євромайдан. Результатом такого прояву діяльності громадянського суспільства в Україні стали перехід до парламентсько-президентської республіки, здійснення процедури люстрації влади, що лише є певними кроками на шляху демократизації суспільства та його переформатуванні у громадянське. [13, с.94–100].

Підставою для оптимізму щодо перспектив розвитку ефективно діючого громадянського суспільства в Україні є той факт що протягом усіх років незалежності довіра українських громадян один до одного, довіра «до людей, а не до установ» завжди залишалася стабільною [12, с.29].

Для молодшої української держави актуальним залишається питання необхідності паралельного розвитку інститутів громадянського суспільства і держави, зокрема, зростання громадського контролю за здійсненням державної влади. Ступінь демократизації держави залежить від ступеня розвиненості громадянського суспільства.

Спроби розбудувати державність були зроблені українською громадськістю під час національно-визвольних змагань, які засвідчили високу ступінь її самосвідомості. Проте, вузька соціальна база національно-визвольного руху, відсутність однаковості у діях лідерів призвели до їх поразки. В подальшому існування національної еліти в умовах тоталітарних, комуністичних, авторитарних режимів обмежили її можливості вести боротьбу за незалежність. Важливими формами існування громадянського суспільства в умовах радянської державності стали організації шістдесятників, дисидентів у 1960–1970-х роках та правозахисні організації УГГ, УГС 1970–1980-х років, що своїми протестами, акціями, творчістю, самвидавами закладали міцний фундамент для здобуття українським народом незалежності в 1991 році. Падіння комуністичних режимів породило нові дискусії з приводу формування та розвитку громадянського суспільства. Аналізуючи ставлення українців до інституцій громадянського суспільства, варто відмітити, що в нас ще не сформувалося усвідомлення його можливостей і не виникла самоідентифікація з його інституціями. Отже, в найближчій перспективі розбудова громадянського суспільства має рухатися у напрямку створення незалежних медіа; формування суспільних цінностей, таких як плюралізм, толерантність; підвищення соціальної активності громадян; опанування правовою культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В. Відродження нації: у 3 ч. Ч.2: Історія української революції (mareць 1917 р. – грудень 1919 р.). Репринт. вид. Київ : Політвидав України, 1990. 330 с.
2. Грушевський М. С. Твори: у 50 т. Т. 4. Кн. 1 / отв. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2007. 407 с.
3. Донцов Д. Підстави нашої політики. Нью-Йорк, 1957. 210 с.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919–1922 рр. Нью-Йорк : Булава, 1954. 580 с.
5. Данилюк Ю. З., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.): монографія. Київ : Рідний край, 2000. 389 с.
6. Дзюба І. Між культурою і політикою. Москва : Сфера, 1998. 373 с.

7. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. К. : Либідь, 1995. 224 с.
8. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юридичних вузів і факультетів / упоряд., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид., допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 928 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія державства і права : учебник. Харьков : Консум, Университет внутренних дел, 2000. 704с.
10. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: док. і матеріали: У 3-х т. Т. 3. Мюнхен, 1983. 381 с.
11. Єрмолаєв А. В., Горелов Д. М., Корнієвський О. А. та ін. Доповідь про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. К. : НІСД, 2012. 48 с.
12. Барматова С. П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. № 1. С. 27–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJKN/rpzn_2012_1_10 (дата звернення: 17.10.2017).
13. Шульженко Ф. П. Конституційні та адміністративно-правові питання становлення громадянського суспільства в Україні. *Історико-політичні студії*. 2015. № 1. С. 94–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipc_2015_1_14 (дата звернення: 17.10.2017).

REFERENCES

1. Vynnychenko, V. (1990). *Vidrodzhennya natsiyi. Ch. 2: Istoriya ukrayins'koyi revolyutsiyi (marets' 1917 r. – hruden' 1919 r.)* [History of the Ukrainian Revolution (the daisies of 1917 – December 1919)]. Reprint. vyd. Kyiv: Polityvdav Ukrayiny (in Ukr.).
2. Hrushevs'kyu, M. S., Sokhan', P. (Red.). (2007). *Tvory* [Works]. Т. 4. Кн. 1. L'viv: Svit (in Ukr.).
3. Dontsov, D. (1957). *Pidstavy nashoyi polityky* [The basis of our police]. N'yu-York.
4. Lypyns'kyu V. (1954). *Lysty do brativ-khliborobiv: pro ideyu i orhanizatsiyu ukrayins'koho monarkhizmu, pysani 1919–1922 rr.* [Letters to brothers-farmers: about the idea and organization of the Ukrainian monarchy, written 1919-1922]. N'yu-York: Bulava (in Ukr.).
5. Danylyuk YU. Z., Bazhan, O. (2000). *Opozytsiya v Ukrayini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. 20st.)* [Opposition in Ukraine (second half of the 50's - 80's of the twentieth century)]. Kyiv: Ridnyy kray (in Ukr.).
6. Dzyuba, I. (1998). *Mizh kul'turoyu i politykoyu* [Between culture and politics]. Moskva : Sfera (in Rus.).
7. Kas'yanov, H. (1995). *Nez·hodni: ukrayins'ka intelihentsiya v rusi oporu 1960–1980-kh rokiv* [Dissatisfied: Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of the 1960–1980s]. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).
8. Demydenko, H. H. (Red.). (2002). *Istoriya vchen' pro pravo i derzhavu: khrestomatiya* [History of doctrines of law and state: textbook]. Kharkiv: Lehas (in Ukr.).
9. Skakun, O. F. (2000). *Teoriya gosudarstva i prava: uchebnyk* [Theory of State and Law: A Textbook]. Kharkiv: Konsum; Universitet vnutrennikh del (in Rus.).
10. Anonimus (1983). *Ukrayins'ka suspil'no-politychna dumka v 20 st.: dokumenty i materialy* [Ukrainian socio-political thought in the 20th century: documents and materials]. 3. Myunkhen (in Ukr.).
11. Yermolayev, A. V., Horelov, D. M., & Korniyevs'kyu O. A. ta in. (2012). *Dopovid' pro stan rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini* [Report on the state of development of civil society in Ukraine]. K.: NISD (in Ukr.).
12. Barmatova, S. P. (2012). *Hromadyans'ke suspil'stvo v Ukrayini: tendentsiyi ta zahrozy* [Civil Society in Ukraine: Trends and Threats]. *Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleennya*, (1). 27–29 (in Ukr.).
13. Shul'zhenko, F. P. (2015). *Konstytutsiyini ta administratyvno-pravovi pytannya stanovlennya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini* [Constitutional and administrative-legal issues of the formation of civil society in Ukraine]. *Istoryko-politychni studiyi*, (1). 94–100 (in Ukr.).

Надійшла 08.11.2017

Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 57–63. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_9.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1189314>

Простежено історичний процес формування та становлення громадянського суспільства в Україні у ХХ столітті; здійснено аналіз громадської думки, що вплинула на формування громадянського суспільства та встановлення незалежності; визначено здобутки і прорахунки громадянського суспільства, перспективи його розвитку відповідно до демократичних процесів в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократизація, Конституція України, незалежність, органи влади, місцеве самоврядування, правова культура, децентралізація

Бондаренко Н.А. Гражданское общество в Украине: историко-правовые аспекты становления и развития

Прослежен исторический процесс формирования и развития гражданского общества в Украине в XX столетии; проанализирована общественная мысль, которая повлияла на формирование гражданского общества и установление независимости; определены достижения и пробелы гражданского общества, перспективы его развития в соответствии с демократическими процессами в Украине.

Ключевые слова: гражданское общество, демократизация, Конституция Украины, независимость, органы власти, местное самоуправление, правовая культура, децентрализация

Bondarenko N.O. Civil Society in Ukraine: Historical and Legal Aspects of Formation and Development

The article traces the historical process of formation and becoming of civil society in Ukraine in the twentieth century; an analysis of public opinion influenced the formation of civil society and the establishment of independence; the achievements and miscalculations of civil society, prospects of its development in accordance with democratic processes in Ukraine are determined. The Declaration on State Sovereignty of 1990, the Act of Independence of 1991, and the Constitution of Ukraine of 1996 proclaimed the principles for the formation and development of civil society in our state. The urgency of the study on this issue is due to the contradictory interactions of civil society with the state in the political, economic, social and cultural spheres, and Ukraine's course towards European integration requires the improvement of the legal principles of its development. For the young Ukrainian state, the issue of the need for parallel development of civil society and state institutions, in particular, the growth of public control over the exercise of state power, remains a topical issue. The degree of democratization of the state depends on the degree of development of civil society. Attempts to rebuild statehood were made by the Ukrainian community during national liberation competitions, which showed a high degree of self-awareness. However, the narrow social base of the national liberation movement, the lack of unanimity in the actions of leaders led to their defeat. In the future, the existence of a national elite under totalitarian, communist, authoritarian regimes limited its ability to fight for independence. The organizations of the 1960s and dissidents in the 1960s and 1970s, as well as the human rights organizations of the UGG, the UGS of the 1970s and 1980s, formed a solid foundation for gaining the Ukrainian people by their protests, actions, creativity, and self-publishing, were important forms of civil society in Soviet statehood. independence in 1991. The fall of the communist regimes has given rise to new debates on the formation and development of civil society. Analyzing the attitude of Ukrainians towards institutions of civil society, it should be noted that we have not yet formed an awareness of its capabilities. In the short term, the development of civil society must move towards the creation of independent media; formation of social values such as pluralism, tolerance; increase of social activity of citizens; mastering the legal culture.

Key words: civil society, democratization, Constitution of Ukraine, independence, authorities, local self-government, legal culture, decentralization